

УДК:376-056.36:91

ООНОВЛЕННЯ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДІТЕЙ У ПОВОЄННИЙ ЧАС (40-50 РР. ХХ СТ.)

Головата А.О.

Наукове розв'язання проблеми вдосконалення сучасної шкільної географічної освіти дітей із вадами розумового розвитку неможливе без осмислення прогресивних ідей минулого з позицій сьогодення. З огляду на це важливим є звернення до цінного історичного досвіду організації шкільної географічної освіти у спеціальних школах України в попередні десятиліття, зокрема в повоєнні роки, оскільки саме в цей період відбувається складний процес удосконалення змісту, форм та методів навчання географії розумово відсталих учнів.

Після визволення України від німецько-фашистських загарбників на її території відразу ж розгортається активна робота з розширення мережі допоміжних шкіл, зміцнення їхньої матеріально-технічної бази, підвищення кваліфікації вчителів-дефектологів. Особливої актуальності набуває потреба в поліпшенні навчально-методичного забезпечення шкільної освіти дітей із вадами розумового розвитку.

Для якнайшвидшого розв'язання зазначених питань видається низка урядових постанов, а саме: «Про друкування підручників для шкіл УРСР» (від 7 лютого 1945 року) [6], «Про видання підручників для початкових, семирічних і середніх шкіл УРСР на 1945/46 навчальний рік» (від 24 травня 1945 року) [7], «Про видання підручників для початкових, семирічних і середніх шкіл УРСР» (від 24 січня 1946 року) [8].

Ці документи були спрямовані на оновлення навчально-методичного викладання географії як у масовій, так і в допоміжній школах, і передбачали затвердження нових навчальних планів та програм, перевидання шкільних підручників і методичних посібників. Але через складний економічний стан країни ці завдання не вдалося реалізувати в повному обсязі та в установленні строки.

Протягом 1946 року було перевидано підручники з географії для шостого та сьомого класів допоміжних шкіл, перекладено українською мовою підручник для четвертого класу (автор – В. О. Грузинська). За структурою і змістом ці книжки відповідали навчальній програмі 1944 року, але водночас набули якісних змін. Було збільшено кількість завдань для повторення та закріплення матеріалу, розширено перелік оповідань для додаткового читання, вдосконалено ілюстративний матеріал (уміщені в підручниках географічні карти вперше було подано в кольоровому зображенні).

Ще однією новацією стало видання до підручника з географії для п'ятого класу для розумово відсталих учнів додаткового хрестоматійного матеріалу – «Книги для читання з географії для п'ятого класу допоміжних шкіл» В. О. Грузинської (1946 р.). У цій книзі тексти, ілюстративний матеріал, пізнавальні питання та завдання поєднувалися з організацією роботи дітей із вадами розумового розвитку з географічною картою та глобусом. Посібник був спрямований на розширення географічних знань за темами, що вивчалися на уроках; систематизацію географічних уявлень та понять; розвиток мислення, пам'яті, уваги, активізацію словникового запасу дітей.

У 1948 році Науково-дослідним інститутом дефектології Міністерства освіти УРСР розробляються новий навчальний план та навчальні програми для допоміжних шкіл (у тому числі й з географії), що має якісний вплив на поліпшення навчально-методичного забезпечення шкільної географічної освіти розумово відсталих дітей в Україні.

Згідно з навчальним планом цього року географія починає вивчатися з четвертого класу. Навчальне навантаження за роками навчання залишилося незмінним: четвертий клас – 3/2 години на тиждень (числівник означає перше півріччя, знаменник – друге), п'ятий клас – 3/2; шостий клас – 2/3; сьомий клас – 2 години на тиждень.

У пояснювальній записці до нової навчальної програми увага акцентується на обов'язковій реалізації триєдиної мети уроку географії: навчальної, корекційної та виховної.

Загальними принципами побудови навчальної програми з географії для допоміжної школи були: принцип науковості, принцип зв'язку навчання із життям, принцип комплексності, принцип «від близького до далекого», принцип концентричності, принцип пропедевтики та принцип повторення.

Розподіл географічного матеріалу за роками навчання був здійснений наступним чином. У четвертому класі передбачалося вивчення таких тем: «Доба і пори року», «Напрямок і компас», «Знайомство зі своєю місцевістю», «Вода на землі й під землею», «Погода і клімат», «План і карта».

У п'ятому класі програмою пропонувалися такі теми: «Земна куля», «Теплові пояси», «Картини природи та життя населення в різних теплових поясах», «Положення своєї країни на земній кулі», «Поверхня і ріки СРСР».

У шостому класі в дітей із вадами розумового розвитку географічні знання про свою країну формувалися на

основі вивчення тем: «Батьківщина – країна соціалізму», «Північний Льодовитий океан і його острови», «Тундра», «Лісова смуга СРСР», «Чорноземні степи», «Сухі степи Казахстану», «Пустелі Середньої Азії. Високі гори СРСР», «Радянські субтропіки», «СРСР – союз братніх народів».

У цьому класі програма орієнтувала вчителів на ознайомлення учнів з темами: «Земля, Сонце і Місяць», «Як побудована земна куля», «Градусна сітка», «Огляд частин світу», «Європа», «Азія», «Африка», «Австралія», «Америка».

Однак за структурою програма з географії мала деякі прорахунки: не було визначено загальну кількість годин на вивчення всього курсу, а також окремих тем; не наведено основних вимог до географічних знань та вмінь розумово відсталих учнів, якими вони мають оволодіти в різні роки навчання.

Особливе значення у програмі надавалося пропедевтиці знань географічного змісту, якими розумово відсталі діти оволоділи в попередні роки навчання (у першому-третьому класах допоміжної школи). Мета географічної пропедевтики була спрямована на формування в учнів необхідного і достатнього запасу елементарних географічних уявлень і понять на основі спостережень за навколишніми географічними об'єктами і явищами природи та їхнього порівняння.

З огляду на особливості пізнавальної діяльності розумово відсталих учнів - фрагментарність сприймання, порушення пам'яті, уваги, мислення тощо, пояснювальна записка націлювала вчителів на необхідність систематичного повторення пройденого матеріалу протягом вивчення всього курсу географії. З цієї метою програмою передбачалося повторення вже вивченого географічного матеріалу на початку та в кінці кожного навчального року.

Увесь зміст програми з географії 1948 року пронизує принцип концентричності. Так, ознайомлення з фізичною картою СРСР у п'ятому класі (у вигляді загального огляду) продовжується під час вивчення природних областей (клімат, природа, життя народів СРСР) в курсі географії СРСР у шостому класі.

Значну увагу було приділено використанню різноманітної наочності: картин, діапозитивів, кінофільмів, приладів (компас, градусник, флюгер) та ін.

26 квітня 1949 року виходить Постанова Ради Міністрів УРСР «Про видання шкільних підручників на 1949 – 1950 навчальний рік» [9]. Постанова визначила одним із нагальних завдань методичне забезпечення допоміжних шкіл підручниками з географії, розробленими за новими програмами. Порівняно з попередніми підручниками нові вирізнялися більшою узгодженістю з програмою, систематизованістю у викладанні навчального матеріалу, насиченістю графічними зображеннями, ілюстраціями природних явищ.

Озброїти вчителів-географів методикою навчання, поліпшити якість уроків географії було покликане третє видання посібника В.О. Грузинської «Методика географії у допоміжній школі» (1949 р.).

У новому виданні автор визначає недоліки в навчанні географії дітей із вадами розумового розвитку у повоєнні роки, а саме:

1) недостатня увага з боку вчителів до проведення географічної пропедевтики у перших - третіх класах; заміна систематичних спостережень, планових екскурсій на природу, малювання, роботи з піском, глиною, картоном на словесне навчання, внаслідок чого у розумово відсталих дітей не формувався достатній запас краєзнавчих спостережень;

2) недостатня робота з географічною картою;

3) надмірна політизація змісту географічної освіти дітей із вадами розумового розвитку;

4) недостатнє володіння педагогами допоміжних шкіл спеціальними прийомами перевірки розуміння та засвоєння учнями нового матеріалу.

Нове видання складалося з трьох розділів: перший розділ присвячено загальним питанням методики географії у допоміжній школі, другий – методиці викладання географії за роками навчання, третій – обладнанню та наочним посібникам.

У першому розділі розкривається зміст географічної освіти в допоміжній школі відповідно до чинної на той час програми, надаються цінні рекомендації, що націлювали вчителів на реалізацію на уроці географії триєдиної мети: освітньої, виховної та корекційної. Обґрунтовуються принципи та методи навчання географії. Серед принципів В. О. Грузинська виокремлює: принцип зв'язку навчання з життям, доступності, наочності та краєзнавчий.

До методів навчання географії автор зараховує розповідь педагога, роботу з книгою, ілюстрування та демонстрування за допомогою картин і малюнків, спостереження, самостійну роботу, роботу в зошиті з географії.

Увага вчителів допоміжної школи зосереджується на важливості здійснення географічної пропедевтики. В. О. Грузинська розкриває завдання та види роботи з географічної підготовки дітей із вадами розумового розвитку в першому-третьому класах. На її думку, в цей період елементи географії доцільно включати в роботу з розвитку мовлення, навчання грамоти, пояснювального читання, уроків малювання та ручної праці. Основними формами навчання визначено урок та екскурсію.

У другому розділі посібника, розкриваючи особливості методики викладання географії в допоміжній

школі за роками навчання, автор до кожної теми надає методичні рекомендації щодо використання словесних, наочних та практичних методів навчання (розповідь учителя, робота з підручником, географічною картою, глобусом, зошитом та ін.).

В. О. Грузинська зорієнтовує вчителів на використання додаткового географічного матеріалу, який подано в уже згадуваній «Книзі для читання з географії для п'ятого класу допоміжної школи».

Особливу роль в «Методиці географії у допоміжній школі» В. О. Грузинської відведено наочності. У третьому розділі автор розкриває значення обладнання та наочних посібників у навчанні географії дітей із вадами розумового розвитку, а також особливості їх використання в різні роки навчання.

Водночас, незважаючи на певні успіхи в навчанні географії дітей із вадами розумового розвитку, деякі проблеми у повоєнні роки залишалися нерозв'язаними, зокрема забезпечення допоміжних шкіл висококваліфікованими кадрами. Потребували поліпшення організація географічних кабінетів, удосконалення географічного унаочнення.

Отже, у повоєнні роки діяльність народної освіти УРСР, учених-дефектологів та методистів була націлена на покращення якості шкільної географічної освіти дітей із вадами розумового розвитку, у тому числі оновлення навчально-методичного забезпечення. Було вдосконалено навчальні плани та програми з географії, відповідно до них розроблено та перевидано підручники для всіх класів допоміжних шкіл, посилено методичну допомогу вчителям. Географія у допоміжній школі стала одним з найважливіших навчальних предметів.

Література

1. **Бондар В.І., Золотоверх В.В.** Історія олигофренопедагогіки / В.І. Бондар, В.В.Золотоверх. – К.: Знання, 2007. – 375 с.
2. **Грузинская В.А.** География. Учебник для 6 класса вспомогательных школ / В.А. Грузинская. – М. - Л.: Учпедгиз, 1946. - 172 с.
3. **Грузинская В.А.** География. Учебник для 7 класса вспомогательных школ / В.А.Грузинская. – М. - Л.: Учпедгиз, 1946. - 167 с.
4. **Грузинская В.А.** Книга для чтения по географии для пятого класса вспомогательных школ / В.А. Грузинская. – М.: Учпедгиз, 1946. - 176 с.
5. **Грузинская В.А.** Методика географии во вспомогательной школе / В.А. Грузинская. - 3-е изд., доп и перераб. - М.: Учпедгиз, 1949. – 224 с.
6. **Про друкування підручників для шкіл УРСР:** Постанова Ради Народних Комісарів УРСР і Центрального Комітету КП(б)У від 7 лютого 1945 р. // ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.15. – Спр.54. – Арк.88.
7. **Про видання підручників для початкових, семирічних і середніх шкіл УРСР на 1945/46 навчальний рік:** Постанова Ради Народних Комісарів УРСР і Центрального Комітету КП(б)У від 24 травня 1945 р. // ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.15. – Спр.54. – Арк.114.
8. **Про видання підручників для початкових, семирічних і середніх шкіл УРСР:** Постанова Ради Народних Комісарів УРСР і Центрального Комітету КП(б)У від 24 січня 1946 р. // ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.15. – Спр.127. – Арк.7.
9. **Про видання шкільних підручників на 1949-1950 навчальний рік:** Постанова Ради Міністрів УРСР з питань народної освіти від 26 квітня 1949 р. // ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.15. – Спр.558. – Арк.49.
10. **Програми для допоміжних шкіл.** – К.: Рад. шк., 1948. – 134 с.

References

1. **Bondar V.I., Zolotoverx V.V.** Istoriya oligofrenopedagogiky` / V.I. Bondar, V.V.Zolotoverx. – K.: Znannya, 2007. – 375 s.
2. **Gruzy`nskaya V.A.** Geografy`ya. Uchebny`k dlya 6 klassa vspomogatel`nykh shkol / V.A. Gruzy`nskaya. – M. - L.: Uchpedgy`z, 1946. - 172 s.
3. **Gruzy`nskaya V.A.** Geografy`ya. Uchebny`k dlya 7 klassa vspomogatel`nykh shkol / V.A.Gruzy`nskaya. – M. - L.: Uchpedgy`z, 1946. - 167 s.
4. **Gruzy`nskaya V.A.** Kny`ga dlya chteny`ya po geografy`y` dlya pyatogo klassa vspomogatel`nykh shkol / V.A. Gruzy`nskaya. – M.: Uchpedgy`z, 1946. - 176 s.
5. **Gruzy`nskaya V.A.** Metody`ka geografy`y` vo vspomogatel`noy shkole / V.A. Gruzy`nskaya. - 3-e y`zd., dop y` pererab. - M.: Uchpedgy`z, 1949. – 224 s.
6. **Pro drukuvannya pidruchny`kiv dlya shkil URSR:** Postanova Rady` Narodny`x Komisariv URSR i Central`nogo Komitetu KP(b)U vid 7 lyutogo 1945 r. // CzDAVO Ukrayiny`. – F.166. – Op.15. – Spr.54. – Ark.88.
7. **Pro vy`dannya pidruchny`kiv dlya pochatkovy`x, semy`richny`x i serednix shkil URSR na 1945/46 navchal`ny`j rik:** Postanova Rady` Narodny`x Komisariv URSR i Central`nogo Komitetu KP(b)U vid 24 travnya 1945 r. // CzDAVO Ukrayiny`. – F.166. – Op.15. – Spr.54. – Ark.114.
8. **Pro vy`dannya pidruchny`kiv dlya pochatkovy`x, semy`richny`x i serednix shkil URSR:** Postanova Rady` Narodny`x Komisariv URSR i Central`nogo Komitetu KP(b)U vid 24 sichnya 1946 r. // CzDAVO Ukrayiny`. – F.166. – Op.15. – Spr.127. – Ark.7.
9. **Pro vy`dannya shkil`ny`x pidruchny`kiv na 1949-1950 navchal`ny`j rik:** Postanova Rady` Ministriv URSR z py`tan` narodnoyi osvity` vid 26 kvitnya 1949 r. // CzDAVO Ukrayiny`. – F.166. – Op.15. – Spr.558. – Ark.49.
10. **Programy` dlya dopomizhny`x shkil.** – K.: Rad. shk., 1948. – 134 s.

Головата А.О. Оновлення навчально-методичного забезпечення географічної освіти розумово відсталих дітей у повоєнний час (40-50 рр. XX ст.)

У статті розглядається складний процес поліпшення якості шкільної географічної освіти дітей із вадами розумового розвитку, у тому числі оновлення навчально-методичного забезпечення в Україні у повоєнні роки. Розкрито основні завдання, що стояли перед шкільною освітою після звільнення нашої країни від фашистської окупації. Проаналізовано основні керівні документи уряду та органів освіти, навчальні плани для допоміжної школи, програми, підручники та методичні посібники того часу, що дало змогу з'ясувати позитивні зрушення та характерні особливості навчання географії в спеціальних закладах України наприкінці 40-х років XX століття. Розкрито роль й місце географії в навчально-виховному процесі допоміжної школи. Висвітлено внесок окремих вчених у процес становлення шкільної географічної освіти розумово відсталих дітей.

Ключові слова: шкільна географічна освіта, географічна пропедевтика, діти з вадами розумового розвитку, навчальний план та програма, підручники та методичні посібники з географії.

Головатая А.А. Обновление учебно-методического обеспечения географического образования умственно

отсталых детей в послевоенное время (40-50 гг. XX в.)

В статье рассматривается сложный процесс улучшения качества школьного географического образования детей с нарушениями умственного развития, в том числе обновление учебно-методического обеспечения в Украине в послевоенные годы. Раскрыты основные задачи, которые стояли перед школьным образованием после освобождения страны от фашистской оккупации. Проанализированы основные руководящие документы правительства и органов образования, учебные планы для вспомогательной школы, программы, учебники и методические пособия того времени, что позволило выявить положительные сдвиги и характерные особенности обучения географии в специальных заведениях Украины в конце 40-х годов XX века. Раскрыта роль и место географии в учебно-воспитательном процессе вспомогательной школы. Освещен вклад отдельных ученых в процесс становления школьного географического образования умственно отсталых детей.

Ключевые слова: школьное географическое образование, географическая пропедевтика, дети с недостатками умственного развития, учебный план и программа, учебники и методические пособия по географии.

Golovata A.O. Methodical support renewal of geographic education of mentally retarded children in postwar years (40s- 50s XX century)

Complex process of quality improvement of school geographic education of retarded children, including methodical support renewal in Ukraine in postwar year is considered in the article. Main tasks of school education after enlargement of our country from fascist occupation are exposed. Main government documents, curriculums for schools for mentally retarded children, schemes, textbooks and study guides of mentioned time which help to understand positive changes and defining characteristics of geographic education in schools for mentally retarded children in Ukraine at the end of 40s XX century are analysed. Role and place of geography in educational process of schools for mentally retarded children. Scientific contribution of separate luminaries into geographic education establishment for mentally retarded children is illustrated.

Key words: school geographic education, geographic propaedeutics, mentally retarded children, curriculums and study guides, geographic textbooks and schemes.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2014 р.

Статтю прийнято до друку 25.02.2014 р.

Рецензент: д.п.н., проф. Дмитрієва І.В.

УДК 376.36:372.46

**МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ НАВЧАЛЬНОЇ ТА КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНОЇ РОБОТИ
З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ З ПОРУШЕННЯМИ ФОРМУВАННЯ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ**

Голуб Н.М.

кандидат педагогічних наук, доцент

Серед молодших школярів із ЗНМ, недоліками психо-мовленнєвої сфери при ДЦП виявляється значна кількість учнів з порушеннями писемного мовлення (М.Ейдінова, Л.Єфіменкова, М.Іполітова, Е.Каліжнюк, О.Корнєв, Р.Лалаєва, Р.Левіна, О.Мастюкова, І.Пріщепова, М.Русецька, О.Російська, І.Садовнікова, Є.Соботович, В.Тарасун, Н.Чередніченко, Г.Чиркіна, М.Шеремет та ін.). При порушеннях формування навичок читання та письма в учнів спостерігаються недоліки як сенсомоторного рівня, так і недостатність мовного та когнітивно-смыслового рівнів організації писемного мовлення. Порушення формування писемного мовлення (ПФПМ) пов'язані з вадами усного мовлення, парціальною несформованістю в дітей гностичних, мнестичних, мисленнєвих функцій, часто супроводжуються недоліками мотиваційної та емоційно-вольової сфери. На цій підставі корекційно-розвивальна робота зі школярами з ПФПМ має носити системний і комплексний характер (Г.Каше, О.Корнєв, Р.Лалаєва, Р.Левіна, І.Марченко, О.Мастюкова, Л.Парамонова, Є.Соботович, В.Тарасун, Г.Чиркіна, М.Шеремет, А.Ястребова, Н.Яковлева та ін.).

Корекційно-розвивальне освітнє середовище, у якому виховуються діти з ПФПМ, має на меті забезпечення раціонального застосування дидактичних, просторових, здоров'язбережувальних, технічних, соціально-психологічних ресурсів задля розвитку в учнів мовлення, інших психічних функцій, усуненню в них недоліків усно-мовленнєвої діяльності, корекції та розвитку писемного мовлення.

Найбільша увага має приділятися дидактичним ресурсам, у тому числі доцільному використанню словесних, наочних, практичних методів і прийомів педагогічного впливу задля формування в учнів навичок читання та письма, профілактики й усунення недоліків психо-мовленнєвого розвитку, порушень писемного мовлення.

Метою дослідження є визначення особливостей застосування зазначених методів і прийомів у навчальній і логокорекційній роботі з молодшими школярами з ПФПМ.

Використання в роботі з учнями з ПФПМ словесних, наочних, практичних методів і прийомів потребує від педагогів врахування психофізіологічних та індивідуальних особливостей дітей з недоліками психо-мовленнєвого